

महर्षि पतंजलि संस्कृत संस्थान भोपाल

प्रश्न बैंक

कक्षा-उत्तर मध्यमा प्रथमखण्ड (कक्षा-11)

2023

विषय-पौरोहित्यम्
(भाग-2)

विषय कोड-1125

महर्षि पतंजलि संस्कृत संस्थान भोपाल
कक्षा-उत्तर मध्यमा प्रथमखण्ड (कक्षा-11) 2023
विषय-पौरोहित्यम् कोड-1125
भाग-2 (वर्षकृत्यदीपकः)

समयः त्रयम घण्टा

पूर्णांकः 100

निर्देशः- सर्वे प्रश्नाः समाधेयाः

इकाई-1 (बहुविकल्पीय प्रश्नाः)

1. केषांचित् दश प्रश्नानामुचित उत्तरं देयम्-

10x2 = 20

- (i) अयनं कति? नामोल्लेखं लेखं कुरुत ?
- (ii) ऋतूनां कः भेदः ?
- (iii) मलमासं निरूपणीयम् ?
- (iv) कः अतिथिः ?
- (v) व्रतं कः आशयः ?
- (vi) कायिकं व्रतं कः स्वरूपः ?
- (vii) कायिकं व्रतं कः स्वरूपः ?
- (viii) मानसिकं व्रतं कः स्वरूपः ?
- (ix) अशौचे व्रतं कः स्थितिः ?
- (x) 'सहनव्रतं परहितचिन्तनं' निरूपणीयम् ?
- (xi) 'व्रतानां सत्यमुत्तमम्' विवेचनीयम् ?
- (xii) संक्रान्तिः कः?
- (xiii) मेष संक्रान्तिः कदा भवति ?
- (xiv) मेष संक्रान्तिः कः भवति ?
- (xv) वृष संक्रान्तिः कदा भवति?
- (xvi) वृष संक्रान्तिः कः फलम् ?
- (xvii) मिथुन संक्रान्तिः कदा भवति ?
- (xviii) मिथुन संक्रान्तिः कः भवति ?
- (xix) कर्क संक्रान्तिः कदा भवति?
- (xx) कर्क संक्रान्तिः कः फलम् ?
- (xxi) सिंह संक्रान्तिः कदा भवति?
- (xxii) सिंह संक्रान्तिः कः फलम् ?
- (xxiii) कन्या संक्रान्तिः कदा भवति ?
- (xxiv) कन्या संक्रान्तिः कः फलम् ?
- (xxv) 'तुला संक्रान्तिः कदा भवति ?
- (xxvi) तुलासंक्रान्तिः कः फलम् ?
- (xxvii) वृश्चिक संक्रान्तिः कः फलम् ?

- (xxviii) वृश्चिक संक्रान्तिः कदा भवति ?
 (xxix) धन संक्रान्तिः कदा भवति ?
 (xxx) धन संक्रान्तिः कः फलम् ?
 (xxxii) मकर संक्रान्तिः कदा भवति ?
 (xxxiii) 'विशेष पर्वः मकर संक्रान्तिः' विशदयत् ?
 (xxxiv) कुम्भ संक्रान्तिः कदा भवति ?
 (xxxv) कुम्भ संक्रान्तिः कः फलम् ?
 (xxxvi) मीन संक्रान्ति कदा भवति ?
 (xxxvii) मीन संक्रान्तिः कः फलम् ?
 (xxxviii) तुला मकर मेषेषु संक्रान्तिः महापातक नाशनम् ? प्रतिपादयत् ?
 (xxxix) सूर्यग्रहणस्य तिथि पक्षौनिरूपणीयम् ?
 (xxxx) चन्द्रग्रहस्य तिथि पक्षौ निरूपणीयम् ?

इकाई-2 अति लघूत्तरीय प्रश्नाः

2- केषांचित् पंचदश प्रश्नामुचितोत्तरं देयम्—

15x2=30

- (i) रामनवमी कस्य मासे भवति ?
 (ii) श्रावणे रक्षाबन्धनं कः तिथिः भवति ?
 (iii) श्रीकृष्ण जन्माष्टमी कस्य मासे भवति ?
 (iv) सिद्धि विनायक व्रतं निरूपणीयम् ?
 (v) ऋषि पंचमी व्रतं निरूपणीयम् ?
 (vi) सूर्य षष्ठी व्रतं निरूपणीयम् ?
 (vii) भाद्रपदामवस्यां कुश ग्रहण निरूपणीयम् ?
 (viii) दूर्वाष्टमी व्रतं निरूपणीयम् ?
 (ix) 'अनन्तचतुदशीं व्रतं निरूपणीयम् ?
 (x) आश्विने कृष्णे 'महालक्ष्म्याष्टमी व्रतं निरूपणीयम् ?
 (xi) मातृनवमी व्रतं माहात्म्यं प्रतिपादयत् ?
 (xii) 'सर्वपितृ अमावस्या' माहात्म्यं प्रतिपादयत् ?
 (xiii) नवरात्रनिरूपणीयम् ? कति रूपाणि ?
 (xiv) नवदुर्गावंतं कः आशयः ?
 (xv) 'शैलपुत्री' कः स्वरूपः ?
 (xvi) 'ब्रह्मचारिणी कः स्वरूपः ?
 (xvii) चन्द्रघण्टा कः स्वरूपः ?
 (xviii) 'कूषमाण्डाः कः स्वरूपः ?
 (xix) 'स्कन्दमाता' स्वरूपं निरूपणीयम् ?
 (xx) 'कात्यायनी' स्वरूपं पूजनं च प्रतिपादयत् ?
 (xxi) 'कालरात्रि' पूजनं कः विधिः ?
 (xxii) 'महागौरी' पूजन माहात्म्यं प्रतिपादयत् ?

- (xxiii) 'सिद्धिदात्री' महाशक्तिः अस्ति। लिखत् ?
 (xxiv) कार्तिकशुक्ले भृद्वितीया कः स्वरूपः ?
 (xxv) भीष्म पंचकव्रतं कः आशयः ?
 (xxvi) कार्तिक पौर्णमासी महत्त्व कः ?
 (xxvii) पिशाचमोचनं श्रादस्य व्याख्या कुरुत ?
 (xxviii) 'दत्तजयन्ती' कदा भवति? लिखत।
 (xxix) 'तिलचतुर्थी' कः ?
 (xxx) माघ शुक्ले भीष्मभाष्टमी स्वरूपं लिखत् ?
 (xxxi) भीष्माष्टमी कः आशयः ?
 (xxxii) रामनवमी पूजा माहात्म्यं प्रतिपादयत ?
 (xxxiii) वैकुण्ठ चतुर्दशी पूजाविधिः उल्लेखनीयम् ?
 (xxxiv) श्रीनृसिंहजयन्ती विधिः लिखतः ?
 (xxxv) श्री नृसिंह जयन्ती विधिः पूजा प्रयोगः कः ?
 (xxxvi) 'हरतालिका व्रतं' निरूपणीयम् ?
 (xxxvii) 'नागपंचमी व्रतं' स्वरूपं निरूपणीयम् ?
 (xxxviii) सरस्वत्याः कति रूपाणि ?
 (xxxix) भगवती सरस्वती कस्य अधिष्ठात्री देवी अस्ति ?
 (xl) भारतीय संस्कृतिः 'व्रतं' मूलाधार स्तम्भं वर्तते। लिखत् ?

इकाई-3 दीर्घोत्तरीयाः प्रश्नाः

3- केषांचित् द्वौ प्रश्नौ उचितोत्तरं देयम् (शब्दसीमा-60)

15x2=30

- (i) उपवासस्य बाधक द्वादश दोषः। व्याख्या कार्या
 क्रोध कामो लोभमोहो विधित्वावृपासूये मानशोकौ स्पृहा च।
 ईर्ष्या जुगुप्सा च मनुष्य दोषा वर्ज्याः सदा द्वादशैते नराणाम्।।
- (ii) नान्दी मुखश्राद्धः निरूपणीयम्
- (iii) पितृपक्षे श्राद्धं निरूपणीयम्।
- (iv) भारतीय संस्कृतौ 'विजयदशमी' विशेष महत्त्वपूर्ण व्रतमस्ति' विशदयत् ?
- (v) एकादशीव्रतं माहात्म्यं प्रतिपादयत् ?
- (vi) रामनवमी व्रतं माहात्म्यं प्रतिपादयत ?
- (vii) चैत्रशुक्ल पूर्णिमा मायां श्री हनुमज्जयन्ती निरूपणीयम् ?
- (viii) 'अक्षयातृतीया युगधर्ममस्ति। प्रतिपादयत ?
- (ix) वैशाखशुक्लपक्षे 'श्री सीता नवमी व्रत पूजन कः विधिः।
- (x) ज्येष्ठ कृष्णपक्षे 'अमावस्यातिथौ वटसावित्री व्रतं' नारीणां सौभाग्यं वर्तते'
 व्याख्या कुरुत।
- (xi) 'गंगा दशहरा' ज्येष्ठ मासि सिते पक्षे दशमी हस्त संयु ता।
 हरते दश पापानि तस्माद् दशहरा स्मृता।।
 व्याख्या कुरुत ?

- (xii) ज्येष्ठे मासि प्रयत्नेन सोपोष्या जलवर्जिता तिथिः सनिर्जला एकादशी' निरूपणीयम् ?
- (xiii) फाल्गुनशुक्ल पूर्णियायां होलिका राष्ट्रीय पर्वमस्ति' विशदयत् ?
- (xiv) आषाढत्रमासे शुक्लपक्षे 'श्री जगन्नाथ भगवानस्य रथयात्रा' विशद स्वरूपं प्रतिपादयत् ?
- (xv) चातुर्मास्य व्रतं पालनीय नियमं च प्रतिपादयत् ?
- (xvi) 'गुरुपूर्णिमा माहात्म्यं प्रकाशयत् ?
- (xvii) 'श्रावणस्य सोमवाराः' शिवं व्रतमस्ति' प्रतिपादयत् ?
- (xviii) श्रीगोगानवमी' व्रते आधुनिक भारत विशेषमस्ति निरूपणीयम् ?
- (xix) भाद्रेमासि सितेपक्षे राधाष्टमी' तिथि र्भवेत्। व्याख्याकुरुत।
- (xx) पितृपक्षे श्राद्धस्य महिमा विधिः च प्रतिपादयत् ?
- (xxi) 'जीवत्पुत्रिकाव्रतं' माहात्म्यं विशदयत् ?
- (xxii) शारदीय नवरात्रं स्वरूपं प्रतिपादयत् ?
- (xxiii) 'शरदपूर्णिमा' स्वरूपं प्रतिपादयत् ?
- (xxiv) 'कर्क चतुर्थी (करवाचौथ) भारतीय संस्कृतौ पवित्रबन्धस्य प्रतीकः पर्वमस्ति' व्याख्या कुरुत ?
- (xxv) गोवत्सद्वादशी व्रतं प्रतिपादयत् ?
- (xxvi) 'दीपावती पूजन विधिः विशदयत् ?
- (xxvii) दीपावली लक्ष्मी महोत्सव निरूपणीयम् ?
- (xxviii) व्याख्या कार्य—
कार्तिकस्य सिते पक्षे अन्नकूटं समाचरेत्।
गोवर्धनोत्सवं चैव श्रीविष्णुः प्रीयतामिति।।
- (xxix) 'प्रदोष व्रतोद्यापन विधिः प्रतिपादयत् ?
- (xxx) माघमास माहात्म्यं कः ?

इकाई-4 लघूत्तरीयाः प्रश्नाः

4. केषांचित् पंचप्रश्नानामुचितोत्तरं देयं (शब्दसीमा-25)

5x4=20

- (i) चन्द्रग्रहणास्य राशिषु प्रभावाः कः?
- (ii) सूर्यग्रहणस्य राशिषु प्रभावाः कः ?
- (iii) विष्णुशयनोत्सवः निरूप्यत् ?
- (iv) मुक्ताभरणं निरूपणीयम् ?
- (v) श्राद्धस्य पारिभाषिक स्वरूपं कः ?
- (vi) नवरात्रं पारिभाषिक स्वरूपं कः ?
- (vii) विजयादशमी केन कारणेन सम्पाद्ययत् ?
- (viii) देव प्रबोधनी एकादश्यां निरूप्यत ?
- (ix) व्रत पारणं निरूपणीयम् ?
- (x) फाल्गुन कृष्ण पक्षे महाशिवरात्रि व्रतं महनीयपर्वमस्ति ? लिखत ?
- (xi) वट सप्तमीव्रतं प्रतिपादयत् ?

- (xii) चातुर्मास्य कः आशयः ?
- (xiii) हरतालिका व्रतं कः फलम् ?
- (xiv) ऋषिपंचमी व्रतं कः फलम् ?
- (xv) पुस्तकेषु सरस्वतीवास्ये वर्णनीयम् ?
- (xvi) उत्पत्ति उएकादश्यां व्रतं कः आशयः ?
- (xvii) मोक्षदा एकादश्यां व्रतं कः फलम् ?
- (xviii) सफला एकादशी व्रतं कः आशयः ?
- (xix) पुत्रदा एकादशी व्रतं निरूपणीयम् ?
- (xx) विजया एकादशी व्रतं वर्णनीयम् ?
- (xxi) आमलंकी एकादशी व्रतं निरूपणीयम् ?
- (xxii) पापमोचिनी एकादशी व्रतं समीक्ष्यताम् ?
- (xxiii) कामदा एकादशी व्रतं कः आशयः ?
- (xxiv) वरूथिनी एकादशी व्रतं निरूप्यताम् ?
- (xxv) मोहिनी एकादशी व्रतं माहात्म्यं कः ?
- (xxvi) अपरा एकादशीव्रतं महत्त्वं प्रतिपादयत् ?
- (xxvii) भीमसेनी निर्जला एकादशी व्रतं पारणा का विधिः ?
- (xxviii) कामदा एकादशी व्रतं कः आशयः ?
- (xxix) पवित्रा एकादशी व्रतं स्वरूपं निर्धारयत ?
- (xxx) अजा एकादशी व्रतं फलं प्रतिपादयत ?
- (xxxi) पदमा (जलझूलनी) एकादशी व्रतं माहात्म्यं प्रतिपादयत ?
- (xxxii) इन्दिरा एकादशी व्रतं स्वरूपं निरूपणीयम् ?
- (xxxiii) पापांकुशा एकादशी व्रतं का विधिः। प्रकाशयत।
- (xxxiv) रमा एकादशी व्रतं फलं निरूप्यत ?
- (xxxv) देवप्रबोधनी एकादशी व्रतं विधिः स्वरूपं-फलं का वर्णयत ?
- (xxxvi) रविवार व्रतं निरूपणीयम् ?
- (xxxvii) सोमवार व्रतं निरूपणीयम् ?
- (xxxviii) भौववार व्रतं प्रतिपादयत ?
- (xxxix) प्रदोष व्रतं विधिः का स्वरूपा। प्रदर्शयत
- (xl) 'गोवर्धन पूजा विधिः लौकिक महत्त्व निर्धारयत ?